

- 1-klass oqıwshıları tömөndegilerdi bilip alıwı kerek:
- a) dawıstı aytamız hám esitemiz;
 - b) háripti köremiz, oqıymız hám jazamız;
 - c) hârip – sestin jazıwda anlatılatuğın belgisi.
- Oqıwshılar kóbinese ses penen háripti alıstırıp, qátege jol qoyadı. Mısalı: Aytbay sózin jazıwda kóp oqıwshı «b» hâribiniń ornına «p» hâribin jazıp qátelesedi. «sh», «ch» hârip birikpeleri de bir sestı anlatadı (shelek, chemodan).

Екинши класс «Ана тили ҳам оқир саватлиги» китобини биринши бўлими, тикканин, оқиршларини оқир кўликпесин равайландиривга қаратилган болса, екинши бўлиминде лингвистикалиқ тўсиниклерге кўбирек тапсирмалар берилген. Сес ҳам ҳариплерге тийисли тўсиниклерден: «Гўззал, ҳамме сўзлеринде биргелкили дауиссизлар сўйлеуде ҳам жазивда сақланад». «Б ҳарипи сўздин басинда, ортасинда, П ҳарипи сўздин еситилген орнларинда жазила беред. Ақир п сеслерине пткен сўзлерге дауисли сеслерден басланган қосимта жалганса, п сеси б сесине ўзгереди ҳам солар жазилди. **Мисали:** мектеп – мектеби, китаб – китоби» [6].

Ушинши класс «Ана тили ҳам оқир саватлиги» китобини биринши бўлиминде сес ҳам ҳарип бойнша кеңнен тўсиник берилген. Бунда сеслердин жайласиш орнлари хақинда бўлек тоқталп, мисаллар менен аниқлиқ киритилген [7].

Јане де, уси сабалиқтин екинши бўлиминде сес ҳам ҳарип тўсиниклери бойнша бирқанша материаллар берилген. **Мисали:**

«Дауиссиз сеслер сўздин басинда қабатласп келеди.

Мисали: клуб, планета, станция, стакан, трактор, стол *h.t.b.*».

«Дауиссиз сеслер сўздин басинда ҳам ақиринда қабатласп келеди. **Мисали:** класс, грамм, спит, спорт *h.t.b.*».

«Жазивда кўп бувинли сўзлердин бир јолга сймай қалган бўлеклери екинши јолга бувин бойнша ўткериледи. Бу **ўткерме** деп аталади. **Мисали:** Мек-теп, су-уик, Гўл-ја-мал, ки-йим, Иб-ра-йим *h.t.b.*

Еслепе: Сан менен келетуғин сўзлер ҳам меншикли атлиқлар саннын бўлинип кейинги јолга ўткерилмевди. **Мисали:** 3-«А» класс, 100 м, ТУ-134 *h.t.b.*» [8].

Тўртинши класс «Ана тили» (2020-јили баспадан шўғарилган) китобинда сеслердин бўлиниви ҳам алипбе тартиви хақинда келтирилп ўтилген. Сабалиқ барисинда орнланатуғин шиниғилар ҳам ўйге тапсирмаларда кўплеген мисаллар јардеминде бу бойнша тўсиниклерин байитп барив мўмкин [9].

Сони да айтп ўтивимиз кerek, сес – сўйлеу процесинде реал айтилган, қулагимиз бенен еситкен инсан ҳам басқа майда бўлекке бўлинбейтуғин сўйлеу ўзиндиси болп табилди. Бизлер сеслерди айтмамиз ҳам еситемиз.

Ҳарип – сестин жазивдаги шартли белгиси болп табилди. Ҳариплерди кўремиз, жазамиз, оқйимиз. Ҳариплер фонемалардин жазивдаги кўриниси, сўвретп болп табилди. 1. Сават ашиу дауиринде сес ҳам ҳарип пенен танитириу

дауисли сеслерди ўйретивден басланади. Ана тилимизде 9 дауисли фонема бар: а, а, о, о, и, и, у, у, е, е, ал, 25 дауиссиз сес бар. Булардан екewи ҳарип бирикпеси, јигирма ўши (23) дара ҳарип пенен белгилениди. Олар тўмендегилер: б, д, ф, г, г, х, х, ј, к, қ, л, м, н, н, п, р, с, т, в, w, y, z, sh, c, ch. Дауиссиз сеслерди ўйретивде де арнаули бир тартипке, талапқа аметилиди. Ҳарип бирикпелерин ўйретивдеги қиыншлиқларди есапқа алган халда, оларди алипбе дауирини ақирғи басқисинда ўйретив мақсетке мувапик болп табилди.

Сеслер ҳам олардин классификацияси: Сеслер авиз бослиғинда тосқинлиққа ушйраву ямаса ушйрамавуна қарай **дауисли** ҳам **дауиссиз** болп еки топарга бўлиниди.

Дауисли сеслер – авиз ҳам тамақ бослиғинда хешқандау тосқинлиққа ушйрамай пайда болатуғин, қураму дауистан ибарат (shawқим дерлик қатнаспайтуғин) сеслер.

Дауиссиз сеслер – авиз ҳам тамақ бослиғинда ҳар турли тосқинлиққа ушйрап пайда болатуғин, қураму тек шавқимнан ямаса сес ҳам шавқимнан ибарат сеслерге айтилади. Олардин айтилишинда хава агими партлап шўғад. Натијјед, хартўрли тараптен бир-бирин парқли дауиссиз сеслер пайда балади. Тилдеги дауиссиз сеслер системаси консонантизм (лат. consonans — дауиссиз сес) деп аталади. Дауис ҳам шавқимнин қатнаспуна қарай ўнли ҳам ўнсиз дауиссиз сеслер болп екиге бўлиниди.

Јузмақлап айтатуғин болсақ, баславш класс оқиршларина ана тили панин ўйретивде онин лингвистикалиқ қубилин, морфологиялиқ ҳам синтаксислик байланисин жақси ўзлестире аливин тамийнлеуде сес ҳам ҳариплерди јетик ўйренп бариву тийис деп ойлауимиз. Себеби, тил илми јуда қурамали тарав болп табилди. Он терең меңгерип алиу ушын хәрбир бўлимин басқисипа-басқис оқирш санасинда қалипестирп баривимиз зарур.

Тил илмини даслепки басқисип сипатинда сес ҳам ҳариплерди, сўз ҳам бувинларди анализ-синтез етиудин интерактив технologia тикканин шўлкемлестирив оқитиш икерлигиндеги дўретившлик процесс болп, оқиршлар менен ўз ара биргелкте алип барилди. Бундай вақитта оқитиш ўзин тек билим беривши шахс емес, балким, оқиршлардин белсендилегин педагогикалиқ ҳам психологиялиқ тараптен шўлкемлестиретуғин оқитиш сипатинда сезиниу зарур.

Адебиятлар

1. «Билимленириу хақинда»ғи Низам. –Т.: 23.09. 2020.
2. «Миллий о'қув дастури». –Т.: 2020.
3. Ернараров Г'. Босхланг'ич синфларда она тили о'қитиш методикаси, Педагогика коллежлари учун о'қув қо'лланма. –Т.: "Илм зиyo". 2013.
4. Абдиназимов Ш., Абдижаббарова X., Успанова J. Алипбе 1-класс ушин сабақлиқ. –Т.: Республика билимленириу орай. 2022.
5. Абдиназимов Ш., Исмайлова Z., Қутлимуратов B., Қутлимуратова G., Салиева P. Ана тили ҳам оқир саватлиги 2-бўлим. 1-класс ушин сабақлиқ. –Т.: Республика билимленириу орай. 2021-ж.;
6. Абдиназимов Ш., Исмайлова Z., Қутлимуратов B. Қутлимуратова G., Салиева P. Ана тили ҳам оқир саватлиги 2-бўлим. 2-класс ушин сабақлиқ. –Т.: Республика билимленириу орай. 2021.
7. Абдижаббарова X., Успанова J. Ана тили ҳам оқир саватлиги 1-бўлим. 3-класс ушин сабақлиқ. –Т.: Республика билимленириу орай. 2022.
8. Абдижаббарова X., Успанова J. Ана тили ҳам оқир саватлиги 2-бўлим. 3-класс ушин сабақлиқ. –Т.: Республика билимленириу орай. 2022.
9. Давенон E., Қудайбергена M., Успанова J. Ана тили. 4-класс ушин сабақлиқ. –Н.: «Қарақалпақстан», 2020.

РЕЗЮМЕ. Бу мақолда босхланг'ич синф она тили дарсларида товувш ва харфларни о'қитиш босқичлари бо'йича фикр юритилди. Она тили дарсларида о'қувчилар товувш ва харфлар билан танибиб борди ва уларнинг то'ғри юзюш ко'никмаларини шакллантириш, о'қувчиларнинг орфографик саводхонлигини ошйриш ко'никмаларини кенгайтириш зарур масала сипатиде олип қаралган.

РЕЗЮМЕ. В статье обсуждаются этапы обучения звукам и буквам в начальных классах родного языка. На уроках родного языка учащиеся знакомятся со звуками и буквами, и считается необходимым расширить их навыки правильного письма.

SUMMARY. This article discusses the stages of learning sounds and letters in primary mother tongue classes. In mother tongue lessons, students are pronounced to sounds and letters, and it is considered necessary to expand their correct writing skills.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА РИТОРИКАНИ ЎРГАНИШГА ТАЙЁРГАРЛИГИНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ

С.Ю.Пахратдинов – мустақил тадқиқотчи

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети

Таянч сўзлар: риторик муаммо, психологик ёндашув, асосий мезонлар, педагогик риторика, ижодий фикрлаш, оғзаки ва ёзма коммуникация, босхланг'ич синф ўқувчиси, таълим сифати, жамият.

Ключевые слова: риторические вопросы, психологические подходы, первичные вопросы, педагогика, творческое мышление, устная и письменная коммуникация, учащиеся начальных классов, качество образования, общество.

Key words: rhetorical questions, psychological approaches, primary questions, pedagogy, creative thinking, oral and written communication, primary school students, quality of education, society.

Риторика, “нутқ хақидаги фан бўлиб, унинг предмети нутқни куриш ва олиб бориш қоидалари ва тавсияларидир”. Бинобарин, ушбу қоидаларни билиш

келажақда риторика ўқитувчисининг махсус тайёргарлиги учун назарий асосдир.

Риторикани ўқитишга тайёрлик мазмунининг ўзига